

Tankarnas trädgård 23 nov 2014

Är det verkligen fler jobb vi vill ha?

Ett samtal om arbetets mål och mening.

Hög arbetslöshet samtidigt som många arbetande knäcks av stress och högt tempo. Krav på ökad tillväxt i en ekonomi som redan sprängt gränserna för vad naturen tål. Finns det en annan och förnuftigare väg? En väg där arbetet inte bara är en fråga om försörjning, utan också om att bygga ett mänskligare och hållbart samhälle.

Samarrangemang med *Folket i Bild/Kulturfront* och *ABF*

Inledning till samtalet

(kompletteras med presentationsbilder)

Pål Karlsson

Tre ganska olika infallsvinklar:

1. Samhällsekonomiskt:
Stagnationsekonomin, den prekära arbetsmarknaden och kapitalismens kris
→ Kampen mot arbetslöshet är ett sisyfosarbete där stenen kommer att rulla tillbaka allt tidigare.
2. Ekologiskt: Tillväxtens gränser - Planetens gränser
→ vi måste tillverka mindre
3. Idéhistoriskt
Synen på arbete genom tiderna

“Kanske har vi i det nya årtusendet kommit så långt att vi skulle kunna göra praktisk politik av tankegången att vi har rätt till liv och välstånd i vår egenskap av medborgare inte som arbetande. En försvagning av arbetet som identitetsskapare borde kunna underlätta en övergång till kortare arbetstid.” (Jan-Ewert Strömbäck; Folke Fridell och arbetets ofrihet, s 18)

1 Arbetsmarknaden och stagnationsekonomin

Långsiktig och obönhörlig trend att arbetslösheten stiger

Arbetslösheten i Sverige har fyrdubblats på 40 år, från 2 % 1975 till 8 % idag.

I världsmåttstock ligger den mycket högre. Det är en långsiktig, global trend som inte går att ändra på, bara bromsa ökningstakten, möjligen.

Inget trendbrott med alliansregeringen. Under dess tid vid makten har antalet nya jobb hållit ungefär samma ökningstakt som den arbetsföra befolkningen (16-64 år).

Hur kommer detta sig?

- Utflyttningen av jobben till låglöneländer.
- Allt mer görs av allt färre → Mekanisering/automatisering/robotisering/datorisering
Hela kapitalismens historia karaktäriseras av en ständig effektivisering/produktivitetsoökning
→ Keynes: "Teknologisk arbetslöshet"; Trodde att hans barnbarn (=vi) skulle kunna klara sig med 15 tim arbete i veckan.
- Inte bara industrin, även service och kontor
→ Datorerna och internet tar över bank, försäkring, resebyråer, brevutbärning; vi sköter det själva vi internet.
→ förlösa fordon; lastbilståg
- De medelkvalificerade jobben försvinner. Och de nya högkvalificerade jobben är betydligt färre
- Lågkonjunkturer → småföretag slås ut + rationalisering → *jobless recovery*.
- Parallellt: En enorm ökning av den globala arbetskraften
Sovjets fall, Kinas och Indiens "öppnande" av sina ekonomier
→ arbetskraften mer än fördubblats på 20 år, från 1,5 miljard till 3,3 miljarder.
→ oproportionerlig tillväxt av globala reservarmén av arbetskraft (ca 60% av den globala arbetskraften)
- Prekarisering av arbetsmarknaden.

Stagnation är normaltillståndet → bubbelekonomi

- Börjar nu erkännas av gängse ekonomer
- Efterfrågan måste hållas uppe med konstlade medel → skapa behov som inte finns
- Marknadsföring av alla de slag blir allt viktigare, allt större del av det samlade arbetet (och i en varas produktionskostnad)
- + andra försäljningsskapande åtgärder som inbyggd förslitning, "årsmodeller"/mode
- En stor del av det som produceras är onödigt skräp
- Finansialisering: Finanssektorn (FIRE- finance, insurance, real estate) växer på realekonomins bekostnad → finanspapper/-produkter för spekulering → finansbubblor
- Alltså: EN stor mängd onödigt och icke-produktivt arbete, alltså irrationellt
→ leder oss in på miljöaspekten.

2. Tillväxtens och planetens gränser - hållbarhetsperspektivet/omställning

Det håller inte. Vi kan inte konsumera oss ur krisen. Vi lever av och i naturen. Men vi håller på att ta kål på den.

1,5 jordklot, med dagens globalt genomsnittliga levnadssätt

- 2 jordklot 2030 om utvecklingen går på i ullstrumporna, säger forskarna - som räknar försiktigt.
- Ekologiska fotavtryck:
  - Jordens kapacitet är f.n. ett ekologiskt foravtryck på 1,8 ha/person (= jordens bärkraft delat med det antal människor som lever här idag; 1961 var den 3,8).
  - Globala genomsnittet ligger på 2,7 ha/pers.
  - Sveriges ekologiska fotavtryck är 5,7 ha/person och ökande.
  - Några länder kring 1,8: Algeriet, Albanien, Kuba.
  - Andra exempel från Europa: Portugal 4,5, Spanien 4, Bulgarien 3, Rumänien 2,5.
- Det finns *ett* land i världen som (nästan) klarar minimikraven för hållbar utveckling (fotavtryck < 1,8; HDI > 0,8): Kuba
- 2039: Forskare vid bl.a. universitetet i Oxford har räknat ut att år 2039 måste världen ha slutat helt använda kol, olja och naturgas, om vi ska ha en rimlig chans att hålla den global uppvärmningen under 2 grader C, som bedöms vara den kritiska punkten...
→ Och detta i ett samhällssystem där oljan, kolet och naturgasen är grunden till hela "välståndet", hela den industriella civilisationen.
- Alltså: **Vi måste ställa om** produktion och konsumtionsmönster totalt. Det krävs en mycket dramatisk omställning. Men det går. Vi måste producera och konsumera rejält mycket mindre än idag. Vi måste med andra ord ställa om arbetslivet, ja hela levnadssättet. Vi måste med Bolivias president Evo Morales ord övergå från att hela tiden leva "bättre" till att **leva väl/gott**.
→ livskvalitet

3. Idéhistoriskt perspektiv

Den aristokratiska synen - förakt för arbete

Har varit dominerande ända sedan klassamhället uppstod.

Historiskt sett har alla kulturer föraktat arbete. Paradismyten, kinesernas långa naglar, "den orientala gesten" att för en besökare skamset gömma händerna i de vida rockärmarna. Arbete betraktades som möda, slit, knog - vedermödor som slavar och livegna fick utstå - medan att inte arbeta har gett social prestige. Den sysslolöse aristokraten har varit idealet. Att arbeta, att utöva ett yrke är att nå gränsen för mänsklig förnedring, förklarar Platon.

Den som var med på samtalet om Prekariatet och som har gott minne kommer ihåg att jag där redogjorde för de gamla grekernas syn på arbete och mänsklig verksamhet →

- De gamla grekernas syn på arbete:
  - *Förvärvsarbete (jobb)* → slavar och främlingar
- ingen av dessa hade medborgerliga rättigheter. De hade anställningstrygghet men detta var inte eftersträfvansvärt, bara den som var "otrygg" var fri.
  - *Praxis* → de fria medborgarna
- utfördes för sitt nyttovärde tillsammans med släktingar och vänner nära hemmet (hushållsnära tjänster) i omsorgen av andra. Det handlade om att bygga medborgerlig vänskap (*philia*).
  - *Leken* var nödvändig, men åtskild från den fanns
  - *Schole*, med den dubbla betydelsen av fritid och lärande, uppbyggd kring deltagandet i livet i staden (*polis*). Jämför folkrörelsernas funktion.
→ Kunskap uppstod ur reflektion, ur stillhet såväl som ur aktivt engagemang. Aristoteles menade att en viss lättja (*aergia*) var nödvändig för verklig fritid.
  - De arbetande nekades fullt medborgarskap eftersom de inte ansågs ha tid att delta i stadens liv.

Den borgerliga synen - arbete skapar nytta

- Arbetet i modern mening "upptäcktes" på 1700-talet, av filosofer som Adam Smith och Denis Diderot.
- Hela upplysningen var en stort vurmande för *nyttan och arbetet* som skapar nyttan.
- Den nya synen på arbete - och de som arbetar - är själva drivkraften i de stora revolutionerna och i den demokratiska utvecklingen.
- Arbetet får
  - dels en positivt laddad innebörd,
  - dels blir det ett begrepp som börjar överskrida klassgränserna;
→ man börjar tala om vetenskapligt, konstnärligt och intellektuellt arbete, t o m om andligt arbete.
→ Till slut uppfattas arbete som all mänsklig aktivitet/verksamhet.
- Upplysningens syn på arbete är den borgerliga, liberala synen - i varje fall ursprungligen. Idealet var den strävsamma företagaren, entreprenören (som med två tomma händer jobbade sig upp). Mönstergossen var Benjamin Franklin, som började varje dag med att fråga sig: Vad gott skall jag göra idag? Och avslutade dagen med: Vad gott har jag gjort idag?

Den socialistiska synen - dubbelbottnad och ambivalent

Arbetarrörelsen, socialismen har sedan starten varit ambivalent mellan den aristokratiska och den borgerliga synen på arbete, stått mitt emellan.

- Arbetet skapar värden, nytta.
→ Därför är arbetarna, det arbetande folket, samhällets stöttepelare.
→ Men arbetet var slit, nedbrytande, smutsigt, farligt

- Arbetarrörelsens kamp inriktades tidigt på arbetslivets villkor - arbetstid (8 tim arbete, arbete åt alla, högre lön, bättre arbetsmiljö).
- Man stred för mer inflytande över arbetet, men accepterade lönearbetet som sådant.

Men kritiken inom rörelsen fanns också tidigt:

- *Rätten till lättja*, med undertiteln *Vederläggning av rätten till arbete* av **Paul Lafargue** (Marx svärson)(1883).
  - En stridsskrift, med oförsonlig kritik av "fördomen lönearbete" och
  - Riktade sig just mot det reformistiska kravet på rätten till arbete - ett krav som i längden leder till fasthållandet av arbetarna i slaveri.
  - "Lättjan" är konstens och det goda livets nödvändiga förutsättning - vilket även arbetarna har rätt till.
- Och Marx själv skrev ju att i det kommunistiska samhället skulle produktionen vara reglerad på ett sådant sätt att det blir "möjligt för mig att göra det ena i dag, det andra i morgon, jaga på morgonen, fiska på eftermiddagen, sköta kreatur på kvällen och kritisera efter kvällsmaten, allt efter vad jag vill, utan att jag för den skull någonsin blir jägare, fiskare, herde eller kritiker." (Ur *Den tyska ideologin*; 1845-46)
- Denna del i den socialistiska visionen har till stor del glömts bort till förmån för strävan att utveckla produktivkrafterna, förmera produktionen och fördela rättvist. "Tillväxt ger välfärd"
- Den brittiske filosofen **Bertrand Russel** (socialist?) skrev i början på 1930-talet en uppmärksam essä, *In Praise of Idleness* som publicerades på svenska i veckotidningen *Tidevarvet* nr 7 och 8 1934 under titeln *Till sysslolöhetens lov*. (Tidevarvet gavs ut av Frisinnade kvinnors riksförbund mellan åren 1924-36 ; Elin Wägner hörde till medarbetarskaran, var chefredaktör en tid i början) Där argumenterade Russel på ungefär samma sätt som Lafargue, fast i något mildare ton. "... tron på arbetets dygd kommer mycken skada åstad i det moderna samhället ... vägen till lycka och välstånd ligger i en organiserad inskränkning av arbetet" "Med den moderna tekniken borde arbetsslaveriet kunna avskaffas" "Ledig tid är ett ofrånkomligt villkor för civilisationen och i forna tider kunde denna lediga tid möjliggöras enbart genom de mångas arbete för ett fåtal"
- En svensk arbetarförfattare som utmärkte sig i synen på arbetet var **Folke Fridell** från Lagan i nuvarande Ljungby kommun. I en programförklaring skrev han: "Människovärdet nå vi endast den gång vi slippa sälja vår arbetskraft."
- 1948: *Syndfull skapelse* om industriarbetaren Konrad som gör revolt mot sitt själsdödande arbete genom att ta sig en "skapelsevecka". Idén fick Fridell när han själv skulle läsa kollegan Jan Fridegårds Lars Hård. I sin memoarok *Bokens vecka* skriver Fridell: Jag simulerade huvudvärk ... Sid 100 i Strömbäck.

Avslutning

Idag: Arbete är en mänsklig verksamhet som *genererar ekonomiskt värde* i form av *varor* eller *tjänster* (Wikipedia).

Alltså: När RUT mot betalning städar hos någon annan så är det arbete. Men när hon städar hemma hos sig själv är det inte arbete. I det första fallet bidrar hon till "tillväxt" (ökning av BNP), men inte i det andra.

Notera

- handlar inte om vad det är för varor och tjänster som blir resultatet.
- bara pengarna (bytesvärdet) som räknas, inte nyttan (bruksvärdet). Bara det skapar ekonomiskt mervärde så spelar det ingen roll vad som produceras.
- Arbetet hör nödvändighetens rike till, medan frihetens rike tar vid efter jobbet, på den "fritiden".

I vårt samhällssystem - kapitalismen - är det kapitalets logik som driver maskineriet. Och kapitalets logik är att det ska föröka sig, ge mer pengar ut än vad som förs in, kapitalet ska förränta sig, ackumulera.

Man kan se det annorlunda: Arbetet (i vidare bemärkelse än lönearbete/jobb)

- är det som skapat människan som art; handen och hjärnan utvecklades i växelverkan när vi började bearbeta saker och ting i naturen.
- har skapat våra samhällen, vår civilisation, vår kultur,
- formar oss till stor del som individer och ger oss vår kunskap,
- ger oss våra livsmedel och bruksvaror - med arbete gör vi om träd till hus, papper och möbler - vi skapar bruksvärden, nyttigheter - inte bara varor.
- Värdet i maten är inte pengarna vi köpte den för - utan näringsvärdet
- Värdet i en god bok är upplevelsen och kunskapen den ger oss - inte vad den kostade

Slutsatser:

- Vi kan inte nå full sysselsättning med "business as usual"
  - Vi kan inte klara den ekologiska krisen med "business as usual"
  - Vi måste alltså ställa om! Snabbt och genomgripande
  - Vi måste bortom kapitalismen. (under andra världskriget ställde USA om sin produktionsapparat på ett halvår - en "socialistisk" ekonomi i den meningen att man producerade för behov inte för vinst, fast på ett sådant sätt att krigsindustrin tjänade stora pengar, men det var via staten)
  - Vi måste få mer tid till arbete som inte är jobb.
-
- *Är det verkligen fler jobb vi vill ha? Är det verkligen bara jobb vi vill ha?*
  - *Vad är det egentligen vi vill ha? Hur ser det samhälle där vi har mer tid för arbete som inte är jobb?*
  - *Hur kommer vi dit? Vilken politik borde föras? Vad kan vi medborgare göra?*